

לפסח זה

מאוצרות
רבנו הרמב"ן

פרשת יתרו תשפ"ג (שנה ו' גליון 145)

וַיִּשְׁמַע יִתְרוֹ כֹּהֵן מִדֵּיַן חֵתָן מֹשֶׁה אֶת כָּל אֲשֶׁר עָשָׂה אֱלֹקִים לְמֹשֶׁה וּלְיִשְׂרָאֵל עַמּוֹ כִּי הוֹצִיא ה' אֶת יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרָיִם . [יח, א]

כבר נחלקו רבותינו (מכילתא כאן, זבחים קטז). בפרשה הזאת. **יש מהם אומרים** כי **קודם מתן תורה בא יתרו** כסדר הפרשיות, **ויש מהן שאמרו** שאחר מתן תורה בא. **וזה** (השיטה הסוברת שלאחר מתן תורה בא) ודאי יסתייע מן הכתוב (פסוק ה) שאמר ויבא יתרו חתן משה ובניו ואשתו אל משה אל המדבר אשר הוא חונה שם הר האלקים. הנה אמר שבא אליו בחנותו לפני הר סיני שחנו שם שנה אחת, וזה טעם אשר הוא חונה שם.

והקרב אלי לתפוש סדר התורה, שבא קודם מתן תורה בהיותם ברפידים, כמו שאמרו במכילתא: רבי יהושע אומר מלחמת עמלק שמע ובא, שהיא כתובה בצדו (מכילתא דרבי ישמעאל יח א). ונסע עמהם מרפידים אל הר סיני. [ובכן חזר הרמב"ן על שיטתו ש"אין מוקדם או מאוחר בתורה"]

אנכי ה' אלקיך אשר הוצאתיך מארץ מצרים מבית עבדים לא יהיה לך אלקים אחרים על פני. [כ, ב]

הדבור הזה מצות עשה, אמר אנכי ה' יורה ויצוה אותם **שידעו ויאמינו כי יש ה'** והוא אלקים להם. כלומר, הווה קדמון, מאתו יהיה הכל בחפץ ויכולת, והוא אלקים להם שחייבים לעבוד אותו. ואמר אשר הוצאתיך מארץ מצרים. כי הוצאתם משם תורה על המציאות ועל החפץ, **כי בידיעה ובהשגחה ממנו יצאו**, וגם תורה על החדוש, **כי עם קדמות העולם לא ישתנה דבר מטבעו**, וכבר רמזתי עוד למעלה (יט כ) טעם שני השמות הקדושים על דרך האמת. וזו המצוה תקרא בדברי רבותינו (ברכות יג) **קבלת מלכות שמים**.

ונאמרו כל הדברות כלן **בלשון יחיד**, אלקיך, אשר הוצאתיך, ולא כאשר התחיל להם אתם ראיתם, שמע תשמעו (לעיל יט ד ה), **להזהיר כי כל יחיד מהם יענש על המצות**, כי עם כל אחד ידבר ולכל אחד יצוה, שלא יחשבו כי אחר הרוב ילך והיחיד ינצל עמהם, ויבאר להם משה זאת הכוונה בסוף התורה בפרשת אתם נצבים (דברים כט יז).

ועשה חסד לאלפים לאהבי ולשמרי מצותי. [כ, ו]

הנראה ממשמעות הכתוב שזו **הבטחה** בענין המצות האלו אשר הזכיר, יאמר **כי הוא עושה בהן חסד** לאלפים לאהבי **הם המוסרים נפשם עליו**, כי המודים בשם הנכבד ובאלקותו לבדו ויכפרו בכל אלוה נכר ולא יעבדו אותם עם סכנת נפשם, **יקראו אוהביו, כי זו היא האהבה שנתחייבנו בה בנפשותינו**, כמו שאמר (דברים ו ה) ואהבת את ה' אלהיך בכל לבבך ובכל נפשך, **שתמסור נפשך וחייך באהבתו**, שלא תחליפנו באל אחר, ולא תשתף עמו אל נכר. ולכך נאמר באברהם (ישעיהו מא, ה) זרע אברהם אוהבי, שנתן נפשו שלא יעבוד עבודה זרה באור כשדים. ושאר הצדיקים יקראו שומרי מצותיו. ורבים פירשו (רמב"ם בפירוש משנה סנהדרין ריש פרק י) כי אוהביו העובדים מאהבה שלא על מנת לקבל פרס כמו שהזכירו חכמים (אבות א, ג). ומצאתי במכילתא (כאן) לאוהבי זה אברהם וכיוצא בו. ולשומרי מצותי אלו הנביאים והזקנים. רבי נתן אומר לאוהבי ולשומרי מצותי **אלו שהם יושבים בארץ ישראל ונותנים נפשם על המצוות**. מה לך יוצא ליהרג על שמלתי בני. מה לך יוצא לישרף, על שקראתי בתורה. מה לך יוצא ליצלב על שאכלתי את המצה. מה לך לוקה מאפרגל, על שנטלתי את הלולב. ואומר (זכריה יג ו) אשר הוכיתי בית מאהבי, המכות האלה גרמו לי ליאהב לאבי שבשמים. הרי פירש רבי נתן כי האהבה מסירת הנפש על המצוה. והכתוב ודאי על עבודה זרה כי בה נתחייבנו ביהרג ואל יעבור בכל הזמנים לעולם, אבל הרחיב הענין לכל המצוות, **לפי שבשעת השמד אנו נהרגין על כולם** מן הכתוב האחר ולא תחללו את שם קדשי (ויקרא כב לב).

לא תרצח לא תנאף לא תגנב לא תענה ברעך עד שקר. [כ, יג]

כן סדר המצות בחומרן ועונשן כך הוא, אחר עבודה זרה שפיקות דמים, ואחרי כן גלוי עריות ואחר כך הזהיר גנבת נפש ועדות שקר והגזל. **ומי שלא יחמוד לא יזיק לעולם לחברו**. והנה השלים כל מה שאדם חייב בשל חברו, ואחר כן יבאר המשפטים בפרט, כי המתחייב לחבירו במשפט מן המשפטים אם לא יחמוד ולא יתאוה למה שאינו שלו ישלם מה שעליו הנה עשרת הדברות **חמשה בכבוד הבורא וחמשה לטובת האדם** כי כבד את אביך כבוד האל כי לכבוד הבורא צוה לכבד האב המשתתף ביצירה ונשארו חמשה לאדם בצרכו וטובתו.

זְכוּר אֶת יוֹם הַשַּׁבָּת לְקִדְשׁוֹ. [כ,ח]

כתב רש"י בפירושו זכור: "תנו לב לזכור תמיד את יום השבת שאם נזדמן לו חלק יפה יהא מזמינו לשבת". וזו ברייתא היא ששנויה במכילתא (כאן) כך: רבי אלעזר בן חנניה בן חזקיה בן גרון אומר, זכור את יום השבת לקדשו, תהא זוכרו מאחד בשבת שאם נזדמן לך חפץ יפה תהא מתקיננו לשבת".

אבל בלשון יחיד שנויה, ואינה כהלכה, שהרי בגמרא (ביצה טו.) אמרו: "תניא אמרו עליו על שמאי הזקן כל ימיו היה אוכל לכבוד שבת, כיצד, מצא בהמה נאה אומר תהא זו לכבוד שבת, למחר מצא אחרת נאה הימנה מניח השניה ואוכל את הראשונה. אבל הלל הזקן מדה אחרת היתה בו, כל מעשיו היו לשם שמים, שנאמר (תהלים סח כ) ברוך ה' יום יום יעמס לנו. תניא נמי הכי, בית שמאי אומרים בחד בשביד לשבתך, ובית הלל אומרים ברוך ה' יום יום יעמס לנו". [והלכה כדברי בית הלל - ולמה נקט רש"י כשיטת שמאי הזקן] ובמכילתא אחריתי (מכילתא דרשב"י שמות כ ז): שמאי הזקן אומר זכירה עד שלא תבא, שמירה משתבא. ומעשה בשמאי הזקן שלא היה זכרון שבת זו מתוך פיו, לקח חפץ טוב אומר זה לשבת, כלי חדש אומר זה לשבת. הלל הזקן היה בו מדה אחרת שהיה אומר כל מעשיך יהיו לשם שמים. והלכה היא כדברי בית הלל.

הרא"ם הלוי בעד רש"י, שרק במאכלים נחלקו שמאי והלל, אבל בחפצים גם הלל מודים לשמאי. אולם **המהר"ל** (בגור אריה) דחה את דבריו ודייק שגם בחפצים נחלקו. ותיקן ששיטתו של הלל היא דוקא ב'לקח' כלי, שיש לו בו צורך. אבל כש'נזדמן' לו כלי, שאז אינו צריך לו בחול, היה גם הלל מתקיננו לשבת. **האור זרוע** כתב [דיני ערב שבת סימן ח"ח, והובאו דבריו ב'דרכי משה' סימן ר"נ] שמצוה לעשות כבית שמאי ואף הלל מודה בכך. ומחדש האדמו"ר בעל "שפת אמת" מגור [בחידושי ביצה טו.] כי גם בית הלל מודים כי ראוי לצריך לעשות כמנהגו של שמאי הזקן, אלא שלשית בית שמאי אסור לאכול ביום חול - כל עוד אין לו מאכל שכזה לשבת, ואילו לבית הלל מותר אם הוא צריך, אבל הכל מודים שכאשר יש לו שתי בהמות או שני חפצים - צריך להניח את הטוב שבהם לשבת, ומיושבים דברי רש"י.

במשנתנו, מביא **רבי אברהם שמואל בנימין סופר**, בעל "כתב סופר", בשמו של אביו הגאון בעל "חתם סופר" [ש"ת כתב סופר א"ח סי' לח'], ביאור נפלא במחלוקתם של שמאי והלל, שעל פיו מתיישבת גם קשיית **הרמב"ן** על רש"י:

הלל היה מכוון בכל מעשיו לשם שמים על דרך מה שכתב **הרמב"ם** [הל' דעות פ"ג הל' ג] בכל דרך דעה וכל מעשיך לשם שמים, ומכיון שהלל נתעלה למדרגה נשגבה זו שכל מעשיו היו לשם שמים - גם אכילתו בחול היתה מצוה והיה בטוח שיזמין לו ה' לשבת דבר אחר, כיון שגם באכילה זו מכוון למצוה. שמאי, לעומת זאת, לא היה בטוח ליבו תמיד שתהיה כוונתו רצויה לשם שמים, ולכן היה משמר מראשון בשבת לשבת. ולפי זה, הוסיף החת"ס ואמר, מה נאמר אנתנו אחריו - אם שמאי לא היה בטוח בעצמו שתהיה כוונת כל אכילה לשם שמים; ומשום כך, קל וחומר משמאי, שעלינו לנהוג כמותו ולשמור כל מאכל או חפץ יפה לשבת, ולא לסמוך שיזמינו לנו מן השמים חפץ או מאכל אחרים.

הוסיף בנו הגאון בעל "כתב סופר" ופירש את העניין באופן נוסף: כיצד? מצא בהמה נאה - אומר: 'זו לשבת', למחר מצא אחרת נאה הימנה - מניח השניה ואוכל הראשונה וכו'". אולם לכאורה צריך להבין איך על ידי זה היה אוכל כל השבוע לכבוד שבת? מה ענין אכילת חול לכבוד שבת? נכון היה לומר ששמאי היה זוכר ומכבד את השבת כבר מתחילת השבוע, אבל לא שהיה אוכל לכבוד שבת, שהרי בפועל - אכל את הראשונה ביום חול?

ואכן, נראה שרש"י במסכת ביצה (שם) רצה להישמר מזה, ולכן פירש שמתוך שהיה אוכל הכחושה בחול היה אוכל את השמנה בשבת, אולם צריך פירוש לפירושו: וכי אם לא אכל את הכחושה בחול - לא היה יכול לאכול את השמנה בשבת? אולם הדבר יבאר על פי דברי הגמרא במסכת כתובות (ק"י): על דברי בן סירא "כל ימי עני רעים", שזהו אפילו בשבתות וימים טובים, משום "שינוי וסת תחילת חולי מעיים" (דהיינו, שאף שבשבת משתנה מאכלו של העני לטובה, גורם השינוי לחולי מעיים, מאחר ובימי החול אוכל מאכלים רעים והשינוי כשלעצמו מזיק). ונראה לי שרואי שמאי לא היה מתאוה תאוה לאכול בשר, שהרי "כך היא דרכה של תורה: פת במלח תאכל וכו'". אלא שיעיר בנפשו שאם לא יאכל בשר כל ימות השבוע - כאשר תגיע שבת יאכל בשר יהיה זה שינוי וסת ויהיה מעונה בשבת ויתהפך לו העונג לנגע. משום כך נהג שמאי לאכול בשר אף בחול - בכדי שלא תזיק לו אכילת הבשר בשבת, וזו הכוונה במה שאמרה הגמרא שאכל את הכחושה בחול כדי שיוכל לאכול ויערב לו בשר השמנה בשבת!

ומעתה נפלא הסבור של רש"י, שמתוך שאכל הכחושה בחול אכל השמנה בשבת. ונמצא שהיה אוכל, בפועל, כל השבוע לכבוד שבת, וכך קיים מצוה בכל אכילה ואכילה. (והאריך בכך בש"ת כתב סופר)

וטעם לקדשו - שיהא זכרונו בו להיותו קדוש בעינינו, כמו שאמר: וקראת לשבת עונג לקדוש ה' מכוּבד (ישעיהו נח ג). **והטעם**, שתהא השביתה בעינינו **בעבור שהוא יום קדוש**, להפנות בו מעסקי המחשבות בהבלי הזמנים, ולתת בו ענג לנפשתינו בדרכי ה', וללכת אל החכמים ואל הנביאים לשמוע דברי ה', כמו שאמר: מדוע את הולכת אליו היום לא חדש ולא שבת (מלכים ב ד כג), שהיה דרכם כן, וכך אמרו ז"ל (ר"ה ט"ז): מכלל דבחדש ושבט בעי למיזל. וזה טעם שביתת הבהמה, שלא יבא בלבנו מחשבה עליה.

ולכך אמרו: **שהשבת שקולה כנגד כל המצות שבתורה** (חולין ה"י), כמו שאמרו בעבודה זרה, מפני שבה נעיד על עיקרי האמונה בחדוש ובהשגחה ובנבואה. ובמכילתא (מכילתא דרבי ישמעאל שמות כ ז): רבי יצחק אומר לא תהא מונה כדרך שאחרים מונים, אלא תהא מונה לשם שבת. **ופירושה**, **שהגוים מונים בימי השבוע לשם הימים עצמן**, יקראו לכל יום שם בפני עצמו, או על שמות המשרתים, כנוצרים, או שמות אחרים שיקראו להם, **וישראל מונים כל הימים לשם שבת**, אחד בשבת, שני בשבת, כי זו מן המצוה שנצטוו בו לזכור תמיד בכל יום. וזה פשוטו של מקרא, וכך פירש ר' אברהם.

בקדושת לוי (בשלח) הוסיף בכך חידוש וביאור - שהעניין בזה הוא שעל ידי זה **מרתבה הכנת הדעת והצפייה לקראת שבת**, וכך כתב: "ויאמר ה' אל משה עד מתי מאנתם לשמור מצוותי ותורת. פירש רש"י ז"ל בהדי הוצא וכו' שלא הוציא עצמו מן הכלל... והענין הוא על פי המבואר בספרי יראים, דכל מצוה קודם עשותה צריכה הכנה להכין עצמו לעשותה בקדושה ובטהרה ולהכי אמרין לשם יחוד קודשא וכו', קום עשיית המצוה, שהוא הכנה למצוה. והיוצא מזה מחמת שמכין עצמו מגלה דעתו שחביבה מצוה בעיניו ומצפה ומשמח לעשותה ואחר כך בעשותה יעשנה בלב שלם שלא יחללנה ויפגמנה בעשותה שהרי נשרש בלבו אהבה של המצוה ההוא. **ומעתה יצא לנו בטוב טעם ודעת להבין דעת הרמב"ן ז"ל שכתב דמצוה להזכיר בכל ימי השבוע את יום השבת**, ביום א' יאמר היום יום א' בשבת וכן בכל ימי השבוע, והפעולה היא על ידי שזוכר שבת בכל יום, אם כן מצפה בכל יום ליום השבת לעשותה, אז בהגיע השבת ישמרו כדת שלא לחלל חס ושלום כיון שחביבה עליו שהיה מצפה עליה. אם כן אם היה משה אומר להם ציווי השבת מקודם היו מצפים כל ימי השבוע והיה נשרש בלבם אהבת השם יתברך ושבת ולא היו מחללין, ובה שלא אמר להם עד יום ו' ששאלו אותו לא היו מצפים כל ימי השבוע על שבת ובפתע פתאום בלי הכנה בא להם מצות שבת מזה באו לידי חילול. ובה מבואר הכתוב שאמר מאנתם לשמור".